

УДК 378:376-051

DOI 10.32626/2413-2578.2021-17.240-251

В. Шилонова

vierasilonova@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0003-3347-925X>

В. Кляйн

vladimirklein27@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0002-8895-0750>

В. Гладуш

viktor.gladush2@gmail.com.

<http://orcid.org/0000-0003-3347-0925>

ІНКЛЮЗИВНІСТЬ ВИЩОЇ ОСВІТИ СЛОВАЧЧИНИ

Відомості про авторів: **Гладуш Віктор**, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри спеціальної та лікарської педагогіки Інституту Юрая Палеша, Педагогічний факультет Католицького університету в Ружомберку, Словацька Республіка. У колі наукових інтересів: питання історії спеціальної педагогіки, підготовки педагогічних кадрів, їх готовності до інклюзивного навчання, інклюзивної діагностики.. E-mail: viktor.gladush31@gmail.com. **Шилонова Вера**, доктор PhD, завідувач кафедри спеціальної та лікарської педагогіки Інституту Юрая Палеша, Педагогічний факультет Католицького університету в Ружомберку, Словацька Республіка. У колі наукових інтересів: проблеми підготовки педагогічних кадрів, їх готовності до інклюзивного навчання, інклюзивної діагностики. E-mail: vierasilonova@gmail.com. **Кляйн Володимир**, доктор хабілітований, доцент, директор Інституту Юрая Палеша, Педагогічний факультет Католицького університету в Ружомберку, Словацька Республіка. У колі наукових інтересів: проблеми підготовки педагогічних кадрів, їх готовності до інклюзивного навчання, інклюзивної діагностики. У колі наукових інтересів: проблеми підготовки педагогічних кадрів, їх готовності до інклюзивного навчання, інклюзивної діагностики. E-mail: vladimirklein27@gmail.com

Contact: Prof. **Viktor Hladush**, DrSc. – Catholic University in Ružomberok, Faculty of Education, Department of Special Pedagogy and Therapeutic Pedagogy, Juraj Páleš Institut in Levoča, Slovakia. Research interests: history of special pedagogy, problems of pedagogical personnel training, their readiness for an inclusive education, inclusive diagnosis. E-mail: viktor.gladush31@gmail.com. PhDr. **Viera Šilonová**, PhD. – Catholic University in Ružomberok, Faculty of Education, Department of Special Pedagogy and Therapeutic Pedagogy, Juraj Páleš Institut in Levoča, Slovakia. Research

interests: problems of pedagogical personnel training, their readiness for an inclusive education, inclusive diagnosis. E-mail: vierasilonova@gmail.com. Doc. PaedDr. **Vladimír Klein**, PhD. – Catholic University in Ružomberok, Faculty of Education, Juraj Páleš Institut in Levoča, Slovakia. Research interests: problems of pedagogical personnel training, their readiness for an inclusive education, inclusive diagnosis. E-mail: vladimirklein27@gmail.com

Статтю підготовлено в рамках проекту VEGA № 1/0522/19 «Створення інклюзивного середовища в дитячому садку та інклюзивних підходів у діагностуванні й стимулюванні розвитку дітей з обмеженими можливостями».

Шилонова В., Кляйн В. Гладуш В. Інклюзивність вищої освіти Словаччини. Мета дослідження – висвітлити стан інклюзивності закладів вищої освіти Словаччини; здійснити аналіз нормативно-правового забезпечення, що гарантує доступність закладів вищої освіти для отримання освітніх послуг людям з обмеженими можливостями здоров'я, які потребують особливих умов соціалізації у суспільні відносини. В ході дослідження охарактеризовано зміст Конвенції про права осіб з інвалідністю, прийняту в Словацькій республіці у 2010 р.; висвітлено основні принципи стратегії Європейського Союзу спрямованої на поліпшення становища людей з обмеженнями життєдіяльності; наведено низку законодавчих актів Словацької республіки що гарантують права людей на працевлаштування в незалежності від стану здоров'я; розкрито мету, зміст, основні напрями реалізації Національної програми поліпшення умов життя людей з обмеженими можливостями на 2014-2020 роки. В статті також висвітлено статистика та досвід організації реабілітаційних заходів зі студентами з обмеженнями життєдіяльності Католицького університету в Ружомберку за такими напрямками: інформаційна обізнаність, соціальний захист, забезпечення архітектурної доступності навчальних та службових приміщень, дотримання санітарно-гігієнічних норм, рівень звернень та ступінь вирішення проблем, самостійний спосіб життя та інтеграція в суспільство, стан поваги в університеті, якість освітніх послуг, стан охорони здоров'я, рівень працевлаштування після закінчення навчання, участь у політичному та суспільному житті, участь в культурному житті, надзвичайні гуманітарні ситуації, моніторинг потреб та координація у наданні допомоги, статистика, збір даних і дослідження, міжнародне співробітництво.

Дослідники наголошують, що отримання вищої освіти особами з обмеженими можливостями здоров'я є досить вагомим кроком в їхній успішній реабілітації та є однією із важливих соціальних умов у досягненні ними головної мети – успішної соціалізації до суспільного життя. Для цього потрібна цільова та системна діяльність всіх професійно-технічних та вищих закладів освіти.

Ключові слова: вища освіта, особа з обмеженнями життєдіяльності, інклюзивність, реабілітація, Словаччина.

Silonova V., Klein V., Hladush V. Inclusivity of higher education in slovakia. The purpose of the research was to highlight the inclusivity of higher education institutions in Slovakia; to analyse the legal and regulatory framework ensuring that higher education institutions are accessible to persons with disabilities who require special conditions of socialization in public relations. The research describes the content of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities adopted in the Slovak Republic in 2010 . Highlights of the main principles of the European Union strategy aimed at improving the situation of persons with disabilities; a number of legislative acts of the Slovak Republic guaranteeing the rights of persons to employment regardless of their health status; the objectives, content and main directions of the National Programme for the Improvement of the Living Conditions of Persons with Disabilities for 2014 - 2020 were outlined. The article also dealt with the statistics and experience of organizing rehabilitation activities with students with disabilities at the Catholic University in Ružomberok in the following areas: Information awareness, Social protection, Architectural accessibility of educational and office premises, Observance of sanitary and hygienic standards, Level of treatment and degree of problem solving, Independent way of life and integration into society, Respect state in the university, Quality of education services, Health care, Employment after graduation, Participation in political and public life, Participation in cultural life, Humanitarian emergencies, Monitoring of needs and coordination of assistance; Statistics, Data collection and research, International cooperation.

Researchers note that higher education for persons with disabilities is a significant step in their successful rehabilitation and it is an important social condition in ensuring the main goal of successful public socialization. This requires targeted and systematic action by all vocational and higher education institutions.

Keywords: higher education, person with disabilities, inclusivity, rehabilitation, Slovakia.

Постановка проблеми. Здоров'я людини – одна з найважливіших цінностей, яка безпосередньо впливає на якість і спосіб життя. Далеко не завжди здорова людина може повноцінно уявити собі, через що люди з обмеженими можливостями життєдіяльності мають проходити щодня, які їхні потреби, перешкоди або обмеження в суспільстві. До того ж більшість громадян, які мають обмеження у здоров'ї далеко не завжди піклуються про жалі, а хочуть інтегруватися в нормальне життя на всіх рівнях, знайти гідне робоче місце, партнера, житло. В усіх цивілізованих країнах опікою моніторингу та забезпечення нормальних умов життя та діяльності осіб з

інвалідністю займаються державні структури та під безпосереднім впливом громадських організацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми опіки, абілітації та реабілітації осіб з обмеженими можливостями життєдіяльності, інклюзивності закладів освіти в Словацькій республіці розглядали науковці Miron Zelina [15], Vladimir Klein [1, 2, 3, 11, 12, 13], Viera Šilonova [4, 5], Viktor Hladush [6, 7], Mieczslaw Dudek [15], Veronika Kušnirova [15], Bohuslav Stupák, Ingrid Emmerová, Rastislav Rosinský, Ivana Rochovská, Jurina Rusnáková, Pavol Janoško та інші. Особливу актуальність ці питання набули в період дослідницької діяльності починаючи з 2019 академічного року в рамках проекту VEGA № 1/0522/19 «Створення інклюзивного середовища в дитячому садку та інклюзивних підходів у діагностуванні й стимулюванні розвитку дітей з обмеженими можливостями». Про те на сьогодні питання забезпечення інклюзивності закладів вищої освіти в Словаччині залишається актуальним.

Метою статті є висвітлення практичного досвіду роботи адміністрації, науково-педагогічних працівників щодо забезпечення інклюзивності освітнього процесу в Католицькому університеті в Ружомберку.

Методологія. У ході дослідження застосовувалися методи збору інформації із офіційних документів, літературних джерел, соціальних мереж щодо означеної проблематики, здійснювалися аналіз, синтез та узагальнення результатів діяльності.

Новизна статті полягає у висвітленні практичного досвіду щодо забезпечення інклюзивності вищої освіти для студентів з обмеженими можливостями здоров'я на прикладі Католицького університету в Ружомберку.

Виклад основного матеріалу. Зазвичай інвалідність людини визначається як будь-які психічні, фізичні, тимчасові, довгострокові або постійні порушення, які не дозволяють людям адаптуватися до нормальних вимог життя, обмежують їхні можливості життєдіяльності. У Словаччині, зазвичай, замість терміну «особа з інвалідністю» використовується – «особа з обмеженнями здоров'я». Із 2010 р. в Республіці діє Конвенція про права осіб з інвалідністю [8] і носить характер міжнародної угоди, що має переважну силу над законами Словацької Республіки. Цей документ визначає провідну політику державних органів влади, громадських організацій відносно осіб, які мають певні обмеження життєдіяльності.

Важливим документом також є Стратегія Європейського Союзу з питань інвалідності на 2010-2020. Стратегія ЄС спрямована на поліпшення становища людей з обмеженими можливостями здоров'я та дотриманням Конвенції ООН на рівні Європейського Союзу щодо реалізації головних принципів: повага до гідності, особистої незалежності, включно зі свободою

вибору і автономію людей; недискримінація; повна й ефективна участь та інтеграція в суспільство; повага різноманітності і прийняття осіб з інвалідністю як частини людського розмаїття і природи; рівні можливості; доступність; рівність жінок і чоловіків; повага до здібностей та прав дітей з інвалідністю.

Стратегія [10] визначає важливі напрямки для діяльності європейської спільноти, а саме

- Підвищення рівня інформованості щодо прав людей з обмеженими можливостями на захист від дискримінації та повної і справедливої реалізації своїх прав.

- Обговорення та стимулювання заходів, спрямованих на забезпечення рівних можливостей для людей з обмеженими можливостями в Європі.

- Мотивування обміну передовим досвідом та ефективними стратегіями на місцевому, національному та європейському рівнях.

- Заохочення співпраці між усіма рівнями адміністративних органів влади, суспільством, приватним сектором, соціальними партнерами в питаннях реалізації потенційних можливостей осіб з інвалідністю.

- Визнання вагомого внеску людей з обмеженими можливостями здоров'я в життя суспільства в цілому, зокрема, підкреслюється цінність позитивного та доброзичливого середовища, в якому реалізовується різноманітність.

Відповідно до Конституції Словаччини [15] дискримінація за ознакою інвалідності заборонена. У § 14 абз. 1 Закону про послуги з працевлаштування закріплюється право осіб з інвалідністю на доступ до зайнятості як право громадянина, який хоче працювати, може працювати і шукає роботу. Послуги відповідно до цього Закону, спрямовані на допомогу і підтримку, полегшення виходу на ринок праці, включаючи допомогу і підтримку для осіб, які опинилися несприятливому становищі, тобто шукають роботу, мають надаватися в термін не пізніше шести календарних місяців після звернення за допомогою. Відповідно до § 14 абз. 2 [15], громадянин має право на працевлаштування без будь-яких обмежень, відповідно до принципу рівного ставлення в трудових та інших правовідносинах, встановлених спеціальним законом.

Підвищений захист громадян з обмеженими можливостями здоров'я в трудових відносинах передбачена також Кодексом праці. Роботодавець може звільнити працівника з інвалідністю тільки за попередньою згодою відповідних органів з праці, соціальних питань та сімейних справа, в іншому випадку звільнення буде недійсним. Управління з питань праці, соціальних питань та сім'ї приймає рішення про надання роботодавцю попередньої згоди на припинення трудових відносин, повідомляючи про це працівника,

який є громадянином з обмеженими можливостями, відповідно до § 13 абз. д) пункт 3 Закону про послуги зайнятості [9].

Важливим для осіб з інвалідністю є Закон про послуги з працевлаштування, що передбачає обов'язок приймати на роботу громадян з обмеженими можливостями, якщо роботодавець наймає не менше 20 співробітників і якщо Управління з праці, соціальних питань та сім'ї зберігає громадян з обмеженими можливостями в реєстрі здобувачів, що становить 3,2% від загального числа своїх співробітників. Це зобов'язання реалізовується шляхом укладення контракту між працедавцем та особою з обмеженими можливостями. Недотримання цих зобов'язань є санкціонованим, тобто передбачає адміністративну відповідальність.

Останніми роками у Словацькій Республіці реалізується Національна програма поліпшення умов життя людей з обмеженими можливостями на 2014-2020 роки. Головна мета програми – «забезпечити прогрес у захисті прав людей з обмеженими можливостями, визнаних Конвенцією і просування їх за допомогою певних завдань і заходів» [16]. Програма зформована на підґрунті заяви уряду Словацької Республіки на 2012 року, в якій виконавча влада зобов'язалася створити оптимальні умови для виконання Конвенції, включаючи інституційне забезпечення процесу її виконання і моніторинг. Таким чином органи державного управління всіх рівнів, включаючи Статистичне управління Словацької Республіки, упродовж 6-ти років беруть участь в реалізації Національної програми. Кожного року всі міністерства звітують про результати роботи, з конкретними фактами і цифрами.

Реалізація програми здійснюється за такими питаннями:

- гарантоване забезпечення доступності інформації (робота гарячої лінії);
- досягнутий рівень життя та соціальний захист;
- удосконалення інклюзивності всіх сфер життєдіяльності (навколишнє середовище, транспорт, інформація, послуги, товари ...)
- моніторинг рівня звернень громадян з інвалідністю за допомогою та ступінь вирішення проблем;
- рівень доступу до правосуддя та стан захисту від дискримінації;
- можливість самостійного способу життя та інтеграції до суспільства;
- ступінь особистої мобільності;
- стан поваги на роботі, в сім'ї;
- надання якісних освітніх послуг;
- рівень охорони здоров'я.
- стан та якість абілітаційних та реабілітаційних заходів;
- рівень зайнятості, стан та тенденції працевлаштування;
- участь у політичному та суспільному житті;

- участь в культурному житті, відпочинку, дозвіллі та спорті;
- стан інвалідності серед жінок;
- стан інвалідності серед дітей;
- ризикові ситуації та надзвичайні гуманітарні ситуації;
- моніторинг потреб та координація державних служб у наданні цільової допомоги конкретним особам;
- статистика, збір даних і дослідження;
- участь у міжнародному співробітництві;
- публічність, моніторинг та оцінка реалізації програми.

Щорічно на офіційних сайтах всіх задіяних міністерств публікуються детальні звіти щодо результатів роботи та використання цільових коштів на виконання програми [16]. На всіх рівнях зазначається, що завдяки Національній програмі за 5 років роботи досягнуто не мало, та все ж є над чим ще працювати, тобто питання залишається актуальним та потребує додаткових зусиль та посиленоо фінансування. Люди з обмеженими можливостями здоров'я становлять не менше 16% всього працездатного населення ЄС. Більше 45 мільйонів чоловік в Європі, а це кожен шостий у віці від 16 до 64 років мають хронічні проблеми зі здоров'ям або інвалідність. Для молоді (16-25 років) цей показник становить близько 7,3% [12]. На сьогодні форми обмеження життєдіяльності різноманітні і, виходячи з них, таким людям можуть знадобитися різна допомога. Це, зокрема, стосується людей з психічними розладами, з хронічними захворюваннями, з інтелектуальними порушеннями, з порушеннями слуху, зору та з фізичними вадами.

Згідно офіційній статистиці в Словаччині нечасто зустрічаються випадки дискримінації метою або наслідком якої є порушення або перешкоджання визнання або здійснення всіх прав людини і основних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній, громадській або іншій діяльності. Утім, люди з обмеженими можливостями продовжують стикатися з низкою проблем не тільки при отриманні своєї першої роботи, але і при пошуку нової роботи після втрати попередньої. Багато з них поступово переходять в групу тривало безробітних, і, нажаль, їх потенціал залишається невикористаним в суспільстві, не кажучи вже про соціальні наслідки цієї ситуації. Також, в суспільстві серед деяких працедавців, зустрічаються забобони щодо продуктивності праці і корисних здібностей людей з обмеженими можливостями (наприклад, недооцінка або зловживання їх роботою) і слабка мотивація ділового середовища при наймі цих груп призводять до їх дискримінації при виході на ринок праці або безпосередньо на ринку праці.

Як науковці так і сучасні політики зазначають, що однією із важливих умов реалізації Національної програми є надання освітніх послуг усім бажаючим особам з обмеженими можливостями. На сьогодні за

результатами моніторингової комісії міністерства праці реальні шанси отримати роботу без освіти, без певної кваліфікації дуже низькі. У Словаччині кількість безробітних молодих людей у віці до 24 років найвища, тобто складає 15,9%, що значно вище ніж загалом в ЄС (7,2%), але також вище ніж в інших сусідніх країнах, де коливається від 15,7% в Польщі до 4,0% на Кіпрі, відповідно, 4,1% в Угорщині [11]. Тому, саме перспектива забезпечення людей з інвалідністю освітою, бажаною професією та робочими місцями передбачає прогрес у частковому вирішенні соціальних питань цієї категорії людей.

Ми вважаємо, що «...інклюзивність освітнього середовища закладу освіти – це найвищий прояв його гуманності та відкритості для всіх без виключень представників людського суспільства, це його доступність без будь-яких обмежень, це всебічна повага до людини не зважаючи на наявність обмежень життєдіяльності, це неуклінне забезпечення прав людини (політичних, економічних, юридичних, культурних, соціальних), це наявність гарантованої безпеки у задоволенні всіх людських потреб...» [11, с. 23].

На сьогодні У Словаччині до всіх закладів професійної, технічної, вищої освіти без будь-яких перепон приймаються люди обмеженими можливостями здоров'я. Наприклад, серед здобувачів вищої освіти Католицького університету в Ружомберку в 2021 академічному році навчається 121 студент з обмеженими функціональними можливостями, серед яких жіночої статі – 84 особи, чоловічої – 37, із хронічними хворобами – 39, з обмеженими можливостями здоров'я – 13, з проблемами у навчанні – 11, з обмеженими фізичними можливостями верхніх кінцівок – 15, нижніх кінцівок – 16, з психічними захворюваннями – 9, з розладами аутичного спектру – 1, слабозорі – 12, сліпі – 2, слабочуючі – 2 [12].

У таких студентів через порушення структурно-функціональних систем організму на фізіологічному та психофізіологічному рівні виникають додаткові проблеми. Серед здобувачів вищої освіти з обмеженими функціональними можливостями треба виділити групи, для яких ці обмеження стають чинником, що перешкоджає ефективному навчанню та оволодінню фаховими знаннями, вміннями та навичками. Це перш за все сенсорні порушення – обмеження зору (слабозорість та сліпота), обмеження слуху (туговухість, глухота), а також дисфункції мовлення, обмеження опорно-рухової системи (ДЦП, кукса тощо). Наявність вказаних функціональних порушень призводить до обмеження соціальних контактів та викликає труднощі у процесі роботи з інформацією та у процесі засвоєння знань.

В університеті за 20 років функціонування як закладу вищої освіти створено навчально-матеріальну базу, що повністю відповідає соціальним стандартам життєдіяльності працівників та студентів з обмеженими

можливостями здоров'я. Усі входи до навчальних корпусів, гуртожитків обладнані сучасними і небезпечними пандусами, поручнями, навчальні корпуси та гуртожитки обладнані сучасними ліфтами і санітарно-гігієнічними приміщеннями: спеціальними туалетними та душовими кімнатами, місцями для харчування. І це при тому, що низка корпусів побудовані понад 100 років назад. Питання безбар'єрного архітектурного середовища для людей з інвалідністю вирішено на всі 100 %.

Серед найбільш поширених обмежень, що стоять на заваді студентам університету з означеними функціональними порушеннями і стоять сьогодні на порядку денному в адміністрації та професорсько-викладацького складу можна виділити такі:

- Під час навчання в університеті, у більшості студентів з інвалідністю бракує чіткої визначеності в життєвих планах та установках, присутні знижена здатність до адаптації та наявність суперечностей між уявленнями про себе, як особистість та життєвою реальністю.

- Останнім академічним роком (під впливом світової пандемії) стали досить відчутними обмеження в соціальних контактах та навіть виникнення окремих випадків соціальної депривації. Звичайно, це значною мірою впливає на психічний стан осіб з інвалідністю та викликає у них відчуття власної неповноцінності та дезадаптованості.

- Навчання в ЗВО потребує не тільки залучення інтелектуальних зусиль, але й роботи з великими обсягами навчальної інформації. Для подібних груп студентів властиве відчуття дефіциту інформації та власної неспроможності орієнтуватися в ситуації.

- Нажаль, зустрічаються випадки, коли студентам з інвалідністю бракує можливостей оволодіння предметно-практичними діями. Люди з даними типами обмежень відчувають власну залежність від інших при виконанні простих практичних дій. Внаслідок цього в одних формується невинуватна залежність у допомозі з боку оточуючих людей, в інших потреба у максимальній самостійності та функціональній незалежності.

- Спостерігаються також випадки обмеження особистісної самореалізації та розвитку творчих здібностей. Потреба в самоактуалізації та самореалізації особистості є однією з найбільш актуальних, але у людей з означеними обмеженнями виникають труднощі під час задоволення цих потреб. Саме стимуляція до активного засвоєння навчального матеріалу відкриває значні можливості для реалізації творчого потенціалу особистості та опануванні фаху, який дозволяє знаходити шляхи професійного розвитку та самореалізації особистості.

Висновки. Таким чином, досвід інклюзивності вищої освіти на прикладі Католицького університету в Ружомберку для студентів з обмеженими можливостями життєдіяльності демонструє ефективний шлях абілітації та реабілітації молодих людей з проблемами здоров'я, підтримки

їх психічного й фізичного здоров'я. Отримання професійної кваліфікації є важливою передумовою успішної соціалізації осіб з інвалідністю та потужним мотиватором у реалізації їхніх життєвих планів. Сьогодні для студентів з функціональними обмеженнями найбільш значущими є такі проблеми: потреба в організації предметного середовища, відповідно до функціональних можливостей особи; потреба у включенні в суспільні процеси та групові відносини; потреба в комунікації та спілкуванні; потреба у доступності інформації; потреба у творчості та професійній самореалізації. Це і є головним орієнтиром в роботі університету на сучасному етапі розвитку.

Бібліографія

1. **Кляйн В., Шилонова В., Гладуш В.А.** Технологія раннього втручання в інклюзивному дошкільному закладі освіти Словаччини: досвід, перспективи / Корекційно-реабілітаційна діяльність: стратегії розвитку у національному та світовому вимірі. – Суми, 2019;
2. **Кляйн В., Шилонова В., Гладуш В.** Психолого-педагогічний супровід інклюзивного навчання в початкових школах Словаччини – сучасний тренд духовності / Школа синергії освіти і духовності: нові виклики, тренди і можливості // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 20.03.2020 р. м. Київ, ДЗВО «Університет менеджменту освіти»;
3. **Кляйн В., Шилонова В., Гладуш В.А.** Індивідуальний підхід у забезпеченні психолого-педагогічного супроводу інклюзивного навчання в школах Словаччини: досвід, перспективи. – Київ : ТОВ «Альфа-ППК», 2020. – с. 23-35 ISBN 978-966-1670-47-1;
4. **Шилонова В., Кляйн В., Гладуш В.** Шкільний спеціальний педагог в середовищі дошкільного закладу Словацької Республіки // Науково-практичний журнал «Україна. Здоров'я нації». – Київ, 2019. № 2 (55). – р.130-135.. ISSN 2077-6594;
5. **Шилонова В., Кляйн В., Гладуш В.** Інклюзивна діагностика та стимулювання учнів нульових класів початкової школи Словацької республіки // Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки): збірник наукових праць: вип. 15. – Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2020. – с. 240-257. ISSN 2413-2578;
6. **Hladush, V., Šilonova, V., Klein, V., Bench, O., Hloba A.** (2020) Preparation of pedagogical trainers to inclusive diagnostic *Journal of Critical Reviews*, 7 (11), 4132-4141 <http://www.jcreview.com/?mno=122618> ;
7. **Gladush V.A.** On the issue of teacher training for inclusive educational system / Zbornik Vedechych ctudiy. – Ruzomberok, 2018.- Str. 75-82/ ISBN 978-80-561-0598-6. ;
8. **10. Dohovor o právach osôb so zdravotným postihnutím** <https://www.employment.gov.sk/sk/ministerstvo/poradne-organy/ludske-prava-narodnostne-mensiny-rodovu-rovnost-sr/vybor-osoby-so-zdravotnym-postihnutim/dokumenty-udalosti.html>
11. **Európsky dohovor o ľudských právach** <https://edoc.coe.int/en/european-convention-on-human-rights/5613-eurpsky-dohovor-o-udskch-prvach-.html> ;
12. **Európska stratégia pre oblasť zdravotného postihnutia 2010 – 2020: obnovený**

záväzok vybudovať Európu bez bariér
<https://www.who.int/teams/noncommunicable-diseases/sensory-functions-disability-and-rehabilitation/world-report-on-disability>; **13. Klein V., Silonova V., Hladush V.** Problems of inclusive education in the Slovak republic / Управління навчально-виховним процесом Нової української школи в контексті реформи впровадження інклюзивної освіти в Україні // Матеріали Всеукраїнського форуму молодих науковців, 16–17.04 2020 р. м. Полтава, Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка.; **14. Klein V., Silonova V., Hladush V.** Actual problems of inclusion, integration of social and health disadvantaged pupils in the Slovak Republic // Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки): збірник наукових праць: вип. 13. – Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2019. – с. 48-60. ISSN 2413-2578; **15. Zelina M.** Podpora inkluzivnej edukácie žiakov zo socialne znevýhodneného prostredia v základných školských sociálnych pedagogov / Podpora inkluzie v predprimátornom a primátornom vzdelávaní. Zborník vedeckých štúdií. – Ružomberok 2018, str. 81; **16. Rochovská, I., Kušnírová, V., Kolibová, D., Dolinská, E., Dudek, M.** (2019) Educational needs of the primary education teachers in inclusive education of the pupils from socially disadvantaged backgrounds in Slovakia. In Special Education, Vol., 2, 40/2019, s. 175-195. ISSN 1392-5369 (Print). ISSN 2424-3299 ; **17. Ústava Slovenskej republiky** <https://www.zakonypreludi.sk/zz/1992-460> **18. Národný program rozvoja životných podmienok osôb so zdravotným postihnutím na roky 2014-2020** <https://rokovania.gov.sk/>

Refernces

1. Kliain V., Shylonova V., Hladush V.A. Tekhnolohiia rannoho vtruchannia v inkluzyvnomu doshkilnomu zakladi osvity Slovachchyny: dosvid, perspektyvy / Korektsiino-reabilitatsiina diialnist: stratehii rozvytku u natsionalnomu ta svitovomu vymiri. – Sumy, 2019; **2. Kliain V., Shylonova V., Hladush V.** Psykholoho-pedahohichnyi suprovid inkluzyvnoho navchannia v pochatkovykh shkolakh Slovachchyny – suchasnyi trend dukhovnosti / Shkola synerhii osvity i dukhovnosti: novi vyklyky, trendy i mozhlyvosti // Materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii 20.03.2020 r. m. Kyiv, DZVO «Universytet menedzhmentu osvity»; **3. Kliain V., Shylonova V., Hladush V.A.** Indyvidualnyi pidkhid u zabezpechenni psykholoho-pedahohichnoho suprodu inkluzyvnoho navchannia v shkolakh Slovachchyny: dosvid, perspektyvy. – Kyiv : TOV «Alfa-PIK», 2020. – s. 23-35 ISBN 978-966-1670-47-1 ; **4. Shylonova V., Kliain V., Hladush V.** Shkilnyi spetsialnyi pedahoh v sere dovyschi doshkilnogo zakladu Slovatskoi Respubliky // Naukovo-praktychnyi zhurnal «Ukraina. Zdorovia natsii». – Kiyv, 2019. № 2 (55). – p.130-135.. ISSN 2077-6594; **5. Shylonova V., Kliain V., Hladush V.** Inkluzyvna diahnostyka ta stymuliuвання uchniv nulovykh klasiv pochatkovoї shkoly Slovatskoi respubliky // Aktualni pytannia korektsiinoї osvity (pedahohichni

nauky): zbirnyk naukovykh prats: vyp. 15. – Kamianets-Podilskyi: PP «Medobory-2006», 2020. – s. 240-257. ISSN 2413-2578; **6. Hladush, V., Šilonova, V., Klein, V., Bench, O., Hloba A.** (2020) Preparation of pedagogical trainers to inclusive diagnostic *Journal of Critical Reviews*, 7 (11), 4132-4141 <http://www.jcreview.com/?mno=122618> ; **7. Gladush V.A.** On the issue of teacher training for inclusive educational system / Zbornik Vedeckych studi. – Ruzomberok, 2018.- Str. 75-82/ ISBN 978-80-561-0598-6. ; **8. Dohovor o právach osôb so zdravotným postihnutím** <https://www.employment.gov.sk/sk/ministerstvo/poradne-organy/ludske-prava-narodnostne-mensiny-rodovurovnost-sr/vybor-osoby-so-zdravotnym-postihnutim/dokumenty-udalosti.html> **9. Európsky dohovor o ľudských právach** <https://edoc.coe.int/en/european-convention-on-human-rights/5613-eurpsky-dohovor-o-udskch-prvach-.html> ; **10. Európska stratégia pre oblasť zdravotného postihnutia 2010 – 2020: obnovený záväzok vybudovať Európu bez bariér** <https://www.who.int/teams/noncommunicable-diseases/sensory-functions-disability-and-rehabilitation/world-report-on-disability>; **11. Klein V.,** Aktuálne problémy inkluzie sociálne a zdravotne znevýhodnených detí a žiakov. Krasnystaw 2020. – 120 str.; **12. Klein V., Šilonova V., Hladush V.** Problems of inclusive education in the Slovak republic / Управління навчально-виховним процесом Нової української школи в контексті реформи впровадження інклюзивної освіти в Україні // Матеріали Всеукраїнського форуму молодих науковців, 16–17.04 2020 р. м. Полтава, Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка. ; **13. Klein V., Šilonova V., Hladush V.** Actual problems of inclusion, integration of social and health disadvantaged pupils in the Slovak Republic // Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки): збірник наукових праць: вип. 13. – Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2019. – с. 48-60. ISSN 2413-2578; **14. Zelina M.** Podpora inkluzivnej edukácie žiakov zo socialne znevýhodneného prostredia v základných školských sociálnych pedagogov / Podpora inkluzie v predprimátornom a primátornom vzdelávaní. Zbornik vedeckých študii. – Ružomberok 2018, str. 81 ; **15. Rochovská, I., Kušnírová, V., Kolibová, D., Dolinská, E., Dudek, M.** (2019) Educational needs of the primary education teachers in inclusive education of the pupils from socially disadvantaged backgrounds in Slovakia. In *Special Education*, Vol., 2, 40/2019, s. 175-195. ISSN 1392-5369 (Print). ISSN 2424-3299 ; **16. Ústava Slovenskej republiky** <https://www.zakonypreludi.sk/zz/1992-460> ; **17. Národný program rozvoja životných podmienok osôb so zdravotným postihnutím na roky 2014-2020** <https://rokovania.gov.sk/>

Received 24.02.2021

Accepted 24.03.2021